

Ірина Стецько

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ ДО ВИХОВАННЯ АЛЬТРУЇЗМУ ЯК ПРІОРИТЕТНА УМОВА РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ І ПРАКТИКИ

У статті презентовано результати експериментального дослідження щодо підготовки майбутніх педагогів/учителів до виховної діяльності, зокрема до виховання альтруїзму в умовах трансформаційних змін і реформування освітнього процесу. Визначено основні критерії (гносеологічний, суб'єктивно-особистісний і процесуально-діяльнісний), показники та рівні сформованості готовності до виховання альтруїзму (високий, достатній, середній, низький).

Ключові слова: виховання альтруїзму, емпатія, гносеологічний критерій, процесуально-діяльнісний критерій, суб'єктивно-особистісний критерій, професійна компетенція.

Успішне вирішення задачі реформування освітнього процесу в сучасних умовах пов'язане з проблемою підвищення якості підготовки педагогів, у тому числі і вчителів філологічного профілю. Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми дослідження вказує на той факт, що до цього часу недостатньо вивчені педагогічні засади підготовки вчителів до навчально-виховного процесу, зокрема виховання альтруїзму з урахуванням фахового спрямування; не розроблені шляхи й методи, які б сприяли ефективній підготовці вчителів до виховного процесу.

Дослідження означеної проблеми в теоретичному та практичному аспектах здійснено з використанням концептуальних положень сучасних вітчизняних науковців та дослідників (Л. Бродська [1], О. Клименюк [2], Л. Колмогорова [3] та ін.).

Метою статті є висвітлення результатів та аналізу експериментального дослідження щодо підготовки майбутніх педагогів/учителів-філологів до виховання альтруїзму.

Вирішальне значення для виховання альтруїстичних якостей в умовах сучасної школи мала експериментальна робота, проведена серед учителів та студентів вищих навчальних закладів. Власне кажучи, від того, як учитель розуміє сутність виховного процесу, його форми, методи, засоби, враховує індивідуальні особливості учнів і залежить результат.

Відповідно до мети, визначено такі завдання експерименту:

- 1) простежити тенденцію щодо рівня сформованості готовності

майбутніх педагогів/учителів до виховної діяльності, зокрема до виховання альтруїзму в умовах трансформаційних змін і реформування освітнього процесу;

2) визначити основні критерії та показники рівня сформованості готовності до виховання альтруїзму.

Для ефективності проведення дослідження, об'єктивного оцінювання даних, одержання інформаційної бази щодо означеної вище проблеми використано методи спостереження, опитування, анкетування, педагогічного експерименту, ранжування, контент-аналізу, узагальнення, вивчення навчальних програм і планів, математичної обробки отриманих показників, методику діагностики рівня емпатії за А. Мегребяном та Н. Епштейном [4, с. 299–302].

Експеримент серед студентів проведено на базі вищих навчальних закладів різних регіонів України: Волинського національного університету ім. Лесі Українки (м. Луцьк, 100 осіб); Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича (109 осіб); Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (93 особи); Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка (123 особи); Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди (90 осіб); Таврійського національного університету ім. В. Вернадського (м. Сімферополь, 74 особи); Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта, 58 осіб). Вікові межі вибірки досліджуваних становили від 17 по 22 роки.

Серед учителів дослідження здійснено на базі таких вищих навчальних закладів і загальноосвітніх шкіл: Тернопільського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (59 осіб); Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка; Тернопільського національного економічного університету, ЗОШ №1, 7, 9, 15, 24 м. Тернопіль (39 осіб); Кримського республіканського університету післядипломної педагогічної освіти (м. Сімферополь, 43 особи). Вікові межі вибірки досліджуваних: 25–60 років. Усього експериментом було охоплено 788 осіб, з них 647 студентів і 141 учитель.

Для оцінювання рівня сформованості готовності студентів до виховання альтруїзму в сучасній школі застосовано аналіз структури та змісту компонентів (показників) підготовленості майбутніх педагогів до реалізації виховної функції. Співвідношення професійних якостей, знань і вмінь, що відповідають виокремленим критеріям і показникам, ступінь їхнього усвідомлення, усталеності й активності вияву становлять якісну й кількісну характеристики рівнів підготовленості фахівця до виховання альтруїзму.

Для дослідження важливим є з'ясування терміна «готовність», зокрема професійна готовність (компетенція). Л. Бродська, узагальнюючи

в дисертації підходи вітчизняних і зарубіжних учених, розглядала готовність до професійної діяльності як складне соціально-психологічне утворення, основу якого становлять позитивне ставлення до професії, наявність професійно-важливих якостей в особистості, певна структурність професійних знань, умінь і навичок, а також почуття відповідальності за результати діяльності.

Професійну компетентність дослідниця визначила як здатність і готовність особистості приймати обґрунтовані рішення, визначати оптимальні способи досягнення мети і відповідати за результати професійної діяльності. Компетентність, на її погляд, відображає єдність теоретичного і практичного компонентів фахової готовності спеціаліста, характеризує його професіоналізм. Теоретичний компонент професійної готовності вона визначає як наявність обсягу знань, необхідних для компетентної діяльності; практичний компонент – як сформованість на належному рівні професійних умінь і навичок [1, с. 51].

На етапі діагностики було визначено високий, достатній, середній і низький рівні сформованості готовності майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму та їхні якісні характеристики (критеріальні показники). Базуючись на тому, що критерій загалом – це ознака, на підставі якої здійснюється оцінювання, визначення або класифікація [2, с. 174], у дослідженні цю дефініцію трактуємо як засіб для формулювання судження, як головну ознаку (одну чи кілька), на основі якої передбачено оцінювання й порівнювання рівнів готовності вчителів до педагогічної діяльності.

Ґрунтуючись на дослідженні Л. Колмогорової [3, с. 86–88], у ході експериментальної роботи обрано критерії готовності майбутніх учителів до виховання альтруїзму і ознаки вияву кожного з них (табл. 1).

Таблиця 1

Критерії готовності майбутніх учителів до виховання альтруїзму

Критерії	Ознаки вияву
1. Гносеологічний	а) обізнаність із суттю базових понять: альтруїзм, емпатія, безкорисливість, толерантність, милосердя; б) володіння знаннями щодо виявів альтруїзму та альтруїстичних взаємин; в) уміння диференціювати тенденції альтруїстично-егоїстичних виявів у суспільстві; г) розуміння механізмів виховання альтруїстичних якостей особистості; д) обізнаність із традиціями виховання альтруїзму в Україні та за рубежом; е) творчий підхід до розуміння особливостей виховання альтруїзму в ХХІ ст.

2. Процесуально-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> а) засвоєння діагностичних методик виявів альтруїзму; б) володіння методикою виховання альтруїстичних взаємин старшокласників; в) вміння прогнозувати, моделювати стратегію виховання альтруїстичних взаємин школярів; г) вміння здійснювати відбір науково-методичної та художньої літератури з проблем альтруїстичного виховання; д) вміння здійснювати порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; е) здатність і прагнення до креативної діяльності у вихованні альтруїзму
3. Суб'єктивно-особистісний	<ul style="list-style-type: none"> а) наявність альтруїстичних якостей (любов до людей, доброзичливість, доброта, співчуття, емпатія, милосердя, чуйність, безкорисливість, ввічливість, дружелюбність, толерантність, гуманність та ін.); б) емоційно-оцінне ставлення до моральних норм (вияв розуміння, співчуття, симпатії, поваги, підтримки, допомоги, піклування, уваги у ставленні до людей); в) альтруїстична спрямованість (альтруїстична поведінка/вчинки; альтруїстичні мотиви; сповідування високomorальних життєвих цінностей); г) переконаність у суспільній значущості альтруїстичного виховання учнів (осмислення, розуміння важливості альтруїстичних взаємин); д) прагнення до вдосконалення фахової компетенції на засадах альтруїзму; е) наявність творчої ініціативи у здійсненні альтруїстичного виховання.

Отже, на основі розробленої в ході експерименту системи критеріїв готовності майбутніх учителів-філологів до здійснення виховної діяльності, урахувавши сукупність кількісної та якісної характеристик показників професійно-виховної компетентності, можна конкретизувати чотири рівні їхньої готовності до виховання альтруїзму.

Високий рівень готовності характерний для студентів (учителів) високого ступеня сформованості професійно-виховної компетентності. Педагоги, які досягли цього рівня готовності, вирізняються творчим підходом до обґрунтування (розуміння) суті таких базових понять, як альтруїзм, емпатія, безкорисливість, толерантність, милосердя; володіють знаннями щодо виявів альтруїзму та альтруїстичних взаємин і креативно використовують їх у виховному процесі; вміють оцінювати тенденції альтруїстично-егоїстичних виявів у суспільстві; розуміють і застосовують механізми формування альтруїстичних якостей особистості; обізнані з традиціями виховання альтруїзму в Україні та за кордоном; засвоїли й

творчо використовують діагностичні методики виявлення альтруїзму; володіють методикою розвитку альтруїстичних взаємин і творчо застосовують її у виховному процесі; вміють прогнозувати, моделювати стратегію виховання альтруїстичних взаємин школярів; здійснюють відбір науково-методичної й художньої літератури з проблем альтруїстичного виховання та порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду за питаннями дослідження.

Для цих студентів (учителів) характерні базові складові альтруїзму (любов до людей, доброзичливість, доброта, співчуття, емпатія, милосердя, чуйність, безкорисливість, ввічливість, дружелюбність, толерантність та ін.); альтруїстична спрямованість (альтруїстична поведінка/вчинки; альтруїстичні мотиви; сповідування високоморальних життєвих цінностей); вияв розуміння, співчуття, симпатії, поваги, підтримки, допомоги, піклування, уваги у ставленні до людей.

Майбутні педагоги, які мають високий рівень готовності, переконані в суспільній значущості альтруїстичного виховання учнів, розуміють важливість цих взаємин; прагнуть до вдосконалення фахової компетенції на засадах альтруїзму; вирізняються творчим підходом до розуміння особливостей виховання альтруїзму в ХХІ ст.; здатністю й прагненням до креативної діяльності для його розвитку; креативного використання традицій виховання цієї якості у навчально-виховному процесі; наявністю творчої ініціативи у реалізації цих завдань.

До достатнього рівня готовності зараховано студентів (учителів), для яких властиві перелічені вище ознаки її вияву, однак ці педагоги керуються у діяльності як альтруїстичними, так і частково егоїстичними мотивами; сповідують високоморальні життєві цінності, проте певною мірою акцентують увагу на вартостях особистісно орієнтованого та матеріалістичного характеру. Для фахівців цього рівня лише частково характерні вміння прогнозувати, моделювати стратегію виховання альтруїстичних взаємин школярів; здійснювати відбір науково-методичної й художньої літератури, а також порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду з проблеми дослідження; їхній творчий потенціал не завжди високий.

Студентам (учителям) середнього рівня готовності властиві всі ознаки цього критерію, але вони виявили їх епізодично, непослідовно, неінтегровано. Педагоги цього рівня діяльності керуються здебільшого егоїстичними мотивами й користюлюбними інтересами, рідше альтруїстичними вчинками; пріоритетними характеристиками є матеріальні й особистісно орієнтовані чинники, лише часткове володіння методикою формування й виховання альтруїзму та альтруїстичних взаємин і діагностичними методиками виявлення цієї якості і досліджувані певною мірою вміли здійснювати відбір літератури й порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду з цієї проблеми; їхній творчий

потенціал реалізовувався фрагментарно.

Спеціалісти низького рівня готовності мали фрагментарні, неінтегровані, несистематичні знання щодо виявів альтруїзму та альтруїстичних взаємин або не володіли ними взагалі; для них не були властиві базові характеристики альтруїзму, вони вирізнялися самозакоханістю, егоїзмом, користоловством, зарозумілістю, превалюванням егоцентричного підходу у взаєминах з людьми; акцентували увагу на цінностях особистісно орієнтованого та матеріалістичного характеру. Студенти (вчителі) цього рівня не усвідомлювали значущості виховання альтруїзму в школярів; не володіли методикою виховання цієї якості та альтруїстичних взаємин між учнями; вирізнялися невмінням здійснювати відбір науково-методичної й художньої літератури з проблем розвитку альтруїзму; відсутністю умінь здійснювати порівняльний аналіз вітчизняного й зарубіжного досвіду з питання дослідження; небажанням удосконалювати фахову компетенцію на альтруїстичних засадах; відсутністю творчого потенціалу у процесі виховання цієї риси характеру людини.

Подамо дані діагностичного експерименту щодо визначення вихідних рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів/учителів до виховання альтруїзму (таблиці 2, 3).

Таблиця 2

Дані діагностичного експерименту щодо вияву рівня готовності майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму (у %)

Критерії готовності											
Гносеологічний				Процесуально-діяльнісний				Суб'єктивно-особистісний			
Рівні											
Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький
7,1	45,2	33,9	13,8	6,9	29,9	40,5	22,7	9,4	35,6	31,5	23,5

Таблиця 3

Дані діагностичного експерименту щодо вияву рівня готовності учителів-філологів до виховання альтруїзму (у %)

Критерії готовності											
Гносеологічний				Процесуально-діяльнісний				Суб'єктивно-особистісний			
Рівні											
Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький	Високий	Достатній	Середній	Низький
10,5	50,1	32,5	6,9	8,3	50,7	31,8	9,2	11,5	56,7	25,5	6,3

Згідно з даними таблиць 2, 3 лише 7,1 % студентів і 10,5 % учителів за *гносеологічним критерієм* мали високий рівень, тоді як решта з них виявляла цю якість на достатньому (45,2 % студентів і 50,1 % учителів); середньому (відповідно 33,9 % і 32,5 %) і низькому (13,8 % і 6,9 %) рівнях. За *процесуально-діяльнісним* критерієм до високого рівня належала лише незначна кількість респондентів, а це становило 6,9 % студентів і 8,3 % учителів у вибірці загалом; до достатнього – відповідно 29,9 % і 50,7 %; середнього – 40,5 % та 31,8 % і низького – 22,7 % та 9,2 %. Це, на нашу думку, можна пояснити значною необізнаністю та некомпетентністю з проблеми дослідження.

За *суб'єктивно-особистісним* критерієм високий рівень характерний для 9,4 % опитаних студентів і 11,5 % учителів, оскільки здебільшого ознаки цього критерію виявляли респонденти на достатньому (35,6 % студентів і 56,7 % учителів) і середньому (відповідно 31,5 % і 25,5 %) рівнях. До низького рівня зараховано 23,5 % студентів і 6,3 % учителів. Вважаємо, що такі показники обґрунтовуються недостатньою сформованістю альтруїзму у досліджуваних категорій, а також низьким рівнем альтруїстичної спрямованості й трансформацією на особистісно орієнтовані цінності.

Отже, як засвідчують узагальнені дані таблиць, високий рівень готовності мають 6,9–9,4 % студентів і 8,3–11,5 % учителів, достатній відповідно становить 29,9–45,2 % у перших та 50,1–56,7 % в інших; середній – 31,5–40,5 % і 25,5–32,5 %. Зауважимо, що майже четверта частина студентів (13,8–23,5 %) та частка учителів (6,3–9,2 %) перебувають на низькому рівні готовності. Це дає підстави констатувати, що традиційний зміст і форми організації професійної підготовки недостатньо сприяють підготовці майбутніх фахівців до виховної діяльності загалом і розвитку бажаних характеристик зокрема.

Узагальнивши дані таблиць 2, 3, подамо зведену характеристику рівнів готовності до виховання альтруїзму в рисунках 1, 2.

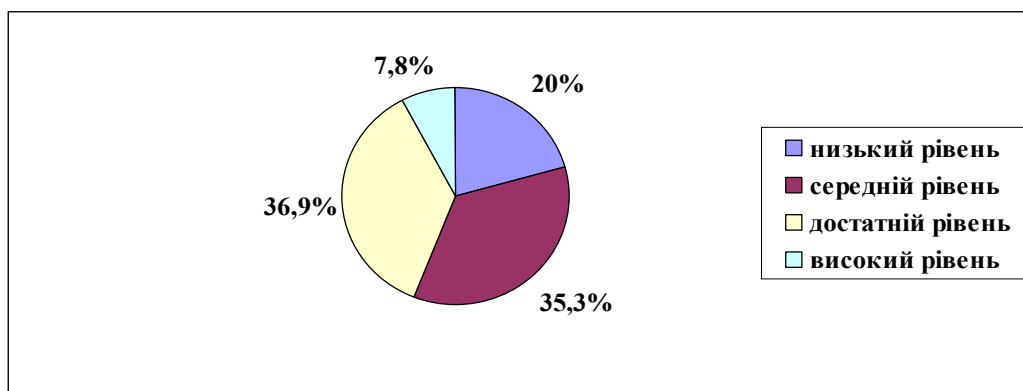

Рис. 1. Діаграма рівнів готовності майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму

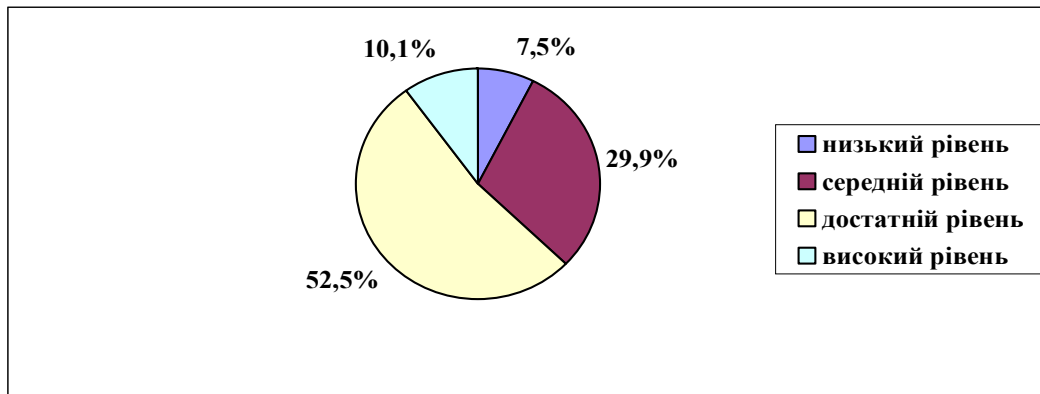

Рис. 2. Діаграма рівнів готовності учителів-філологів до виховання альтруїзму

З огляду на зазначене вище можна зробити такі висновки:

– діагностичний експеримент дав змогу зафіксувати стан готовності майбутніх учителів до виховання альтруїзму; здійснити особистісно орієнтований підхід до формування готовності кожного студента, врахувати його можливості, здібності, інтерес до педагогічної діяльності і загалом виховання альтруїстичних взаємин зокрема, тобто здійснювати підготовку диференційовано;

– критеріальний підхід до діагностики дав можливість її конкретизувати, здійснити якісний і кількісний аналіз підготовки майбутніх педагогів до виховання альтруїзму;

– результати діагностики підтвердили, що стан сформованості готовності майбутніх учителів-філологів до виховання альтруїзму коливається в межах середнього й достатнього рівнів. Це дає підстави констатувати, що традиційний зміст і форми організації професійної підготовки, незважаючи на впровадження засобів гуманізації та демократизації у навчально-виховний процес вищої педагогічної школи, недостатньо сприяють підготовці майбутніх фахівців до виховної діяльності загалом і виховання бажаних характеристик як професійно важливих якостей зокрема.

Перспективним вважаємо необхідність розробки ефективних методик і системи методичного забезпечення, які б сприяли оптимізації підготовки майбутніх педагогів/учителів до виховної діяльності, насамперед виховання альтруїзму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродська Л. В. Формування готовності майбутніх учителів іноземної мови до виховної роботи в школі : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Бродська Лариса Володимирівна. – К., 2006. – 262 с.
2. Клименюк О. Методологія та методи дослідження : навч. посіб. / О. Клименюк. – К. : Міленіум, 2005. – 186 с.
3. Колмогорова Л. С. Становление психологической культуры школьника / Л. С. Колмогорова // Вопросы психологии. – № 1. – 1999. – С. 83–91.
4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методика и тесты / Д. Я. Райгородский. – Самара : БАХРАХ, 1998. – 668 с.